

การศึกษาพัฒนาการทาง วัฒนธรรมของชุมชน โบราณในบริเวณพื้นที่ราบ ตอนกลางของจังหวัดลำปาง ก่อนพุทธศตวรรษที่ 24.*

A Study of Cultural Development of
the Ancient Settlements in the Central
Plains of Lampang Province Prior to the 18th
Century A.D.

วรวีทย์ สุมาลัย** ■

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต เรื่องการศึกษาพัฒนาการทางวัฒนธรรมของชุมชนโบราณในบริเวณพื้นที่ราบตอนกลางของจังหวัดลำปาง ก่อนพุทธศตวรรษที่ 24 สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ ภาควิชาโบราณคดี บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร มี ผศ.ดร.จิรัสสา ศาซิวะ เป็นที่ปรึกษา

** นักศึกษาระดับปริญญาโท สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ ภาควิชาโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มุ่งศึกษาพัฒนาการทางวัฒนธรรมของบริเวณพื้นที่ราบตอนกลางของจังหวัดลำปาง ตั้งแต่แรกเริ่มจนถึงช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ 24 โดยทำการศึกษาและรวบรวมเอกสารทางประวัติศาสตร์และหลักฐานทางโบราณคดีนำข้อมูลมาวิเคราะห์และสรุปผลได้ดังนี้ ผลการศึกษาพบว่า พื้นที่บริเวณนี้มีการตั้งถิ่นฐานมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ดังเช่น แหล่งโบราณคดีเขาป่าหนาม อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง ในสมัยประวัติศาสตร์ พบว่าชุมชนได้มีการอยู่อาศัยสืบเนื่องมาตั้งแต่สมัยทวารวดี ปลาย สมัยล้านนา จนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ เช่น เมืองโบราณเขลางค์นคร เมืองโบราณเวียงพระธาตุลำปางหลวง เป็นต้น

คำสำคัญ : วัฒนธรรมของชุมชนโบราณ, จังหวัดลำปาง, ก่อนพุทธศตวรรษที่ 24

Abstract

The purpose of this research is to study of Cultural Development of the Ancient Settlements in the Central Plains of Lampang Province prior to the 18th Century A.D. It was conducted through studying and examining the gathered historical documents and evidences in all aspects, the collected data were analyzed and concluded. The result of the study found that this area has been settled since prehistoric archaeological sites such as Khao Pa Nam, Lampang Province. In history the residential community has stemmed from the Haripunjaya period, Lanna period until Rattanakosin period, such as Khe Lang Nakhon ancient city and Wiang Phra That La Pang Luang ancient city etc.

Keyword : the Ancient Settlements, Lampang Province, the 18th Century A.D.

บทนำ

จังหวัดลำปางปัจจุบันนั้นมีลักษณะเป็นพื้นที่ราบแบบไม่ต่อเนื่อง แบ่งได้เป็น 3 ตอน คือ ที่ราบตอนบน ที่ราบตอนกลาง และที่ราบตอนใต้¹ ผู้วิจัยมีความสนใจในบริเวณพื้นที่ราบตอนกลางของจังหวัดลำปาง เพราะเนื่องจากมีขนาดใหญ่ น่าจะมีการอยู่อาศัยของผู้คนอย่างหนาแน่น และต่อเนื่องกันมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน ผลจากการดำเนินงานสำรวจและขุดค้นทางโบราณคดีโดยกรมศิลปากรที่ผ่านมา ได้พบหลักฐานที่แสดงให้เห็นว่าบริเวณพื้นที่ราบตอนกลางของจังหวัดลำปางนั้นเป็นแหล่งชุมชนโบราณที่มีอายุราวสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย จนถึงช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ 24

การสำรวจโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในเขตพื้นที่จังหวัดลำปาง ได้เริ่มดำเนินการในราว พ.ศ. 2517 โดยสถาบันโบราณคดี สแกนดิเนเวีย (โครงการลำปาง) ได้เข้าสำรวจพื้นที่บริเวณบ้านสบจาง อำเภอมะเมาะ จังหวัดลำปาง ผลการสำรวจได้พบเครื่องมือหินกะเทาะเป็นจำนวนมากถึง 107 ชิ้น ทั้งยังพบเครื่องมือหินกะเทาะขนาดใหญ่ และในบริเวณที่ราบทางตอนใต้ของอำเภอมะเมาะ และพบฟอสซิลของสัตว์ที่เลี้ยงลูกด้วยนม ร่องรอยกองไฟ และเครื่องมือหินกรวดแบบสับตัดที่แหล่งโบราณคดีเขาป่าหนาม ซึ่งมีอายุอยู่ในช่วงปลายของยุคไพลสโตซีนตอนต้นต่อเนื่องกับช่วงระยะต้นๆ จน พ.ศ. 2527 เมื่อกองโบราณคดี กรมศิลปากร ได้จัดตั้งโครงการโบราณคดีประเทศไทย (ภาคเหนือ) ขึ้น จึงได้มีการสำรวจแหล่งโบราณคดีในเขตจังหวัดลำปางขึ้นอีกครั้ง

¹ **สรวิศ อ่องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา, พิมพ์ครั้งที่ 5 (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2551), 88.**

โดยการดำเนินการในครั้งนั้นได้พบแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์เป็นจำนวนถึง 7 แหล่ง และในพ.ศ. 2537 กรมศิลปากร โดยหน่วยศิลปากรที่ 4 ร่วมกับห้างหุ้นส่วนจำกัด เฉลอรินได้ทำการขุดศึกษาแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในแถบพื้นที่ราบตอนกลางของจังหวัดลำปาง บริเวณอำเภอแม่เมาะ จังหวัดลำปางและในพ.ศ. 2542 ทีมนักวิจัยไทย ได้ทำการสำรวจบริเวณปากถ้ำ ในอำเภอเกาะคา จังหวัดลำปางเพื่อทำการระบุดำเนินเมืองแร่ ได้พบฟอสซิลมนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์ คาดว่าน่าจะมีอายุราว 5 แสนปีมาแล้ว² จัดอยู่ในสปีชีส์ โฮโม อีเรกตัส เป็นมนุษย์ที่รู้จักการใช้ไฟ

จนถึงสมัยประวัติศาสตร์ จากการสำรวจของผู้วิจัย พบว่าบริเวณพื้นที่ราบตอนกลางของ จังหวัดลำปางนั้นมีเมืองสำคัญ อยู่ด้วยกัน 3 เมือง คือเมืองลำปาง เมืองเวียงพระธาตุลำปางหลวง และเมืองเวียงตาล อย่างไรก็ตาม ชื่อของเมืองทั้ง 3 เมืองนั้นก็มีการเรียกชื่ออยู่หลายชื่อ ดังจะได้กล่าวคือ

เขลางค์นคร นคร เป็นชื่อเรียกเมืองเขลางค์นครเป็นชื่อภาษาบาลีที่เรียกกันในยุคแรกสร้าง ซึ่งชื่อนี้ปรากฏในเอกสารตำนานจามเทวีวงศ์³ ชินกาลมาลีปกรณ์⁴ แต่งขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 ที่แต่งขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 และแต่งต่อมาคือ ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่⁵

² เทศบาลนครลำปางและสำนักศิลปากรที่ 7 น่าน. รายงานการขุดค้น ขุดแต่ง และศึกษาชั้นวัฒนธรรมทางโบราณคดี เขลางค์นคร. เชียงใหม่ : สำนักพิมพ์ มรดกล้านนา, 2551, น. 16.

³ คำแปลจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์รุ่งวัฒนา, 2516), 135.

⁴ รัตนปัญญาเถระ, ชินกาลมาลีปกรณ์, แปลโดย แสง มนวิตร, พิมพ์ครั้งที่ 5 (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2518). พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชนิพนธ์พินิจพงษสวัสดิ์ สิริโยทัย ณ เมรุวัดธาตุทอง วันที่ 15 พฤศจิกายน 2518), 94.

⁵ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียวและ เดวิด เค. ้วยอาจ, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: โอ.เอส. พรินติ้ง เฮ้าส์, 2547), 47.

ใช้เรียกเมืองแห่งนี้เมื่อแรกสร้างมาจนถึงสมัยล้านนาตอนต้นว่า
เขลางค์นคร คำว่า เขลางค์ ศาสตราจารย์ ร.ต.ท.แสง มนวิthur⁶
ได้ให้ความเห็นว่าเป็นภาษามอญ มาจากคำว่า ฮฺลาง หรือ ขฺลาง แปลว่า
ชั้นหรือโอ ที่มาของชื่อนี้คือชื่อของดอยเขลางค์ ซึ่งเป็นที่ตั้งของเมือง
จากชื่อในภาษามอญทำให้เชื่อว่าผู้สร้างเมืองเขลางค์นครเป็นคนมอญ
หรือเม็ง ส่วน ศักดิ์ รัตนชัยมีความเห็นที่แตกต่างว่า เขลางค์นคร
น่าจะมาจากคำว่า ขางคำ ที่เป็นชื่อของพรานขางคำ ซึ่งเมื่อแปลเป็น
ภาษามคธ ก็เป็นพรานเขลางค์⁷ ดังนั้น คำว่า เขลางค์นครคงใช้กันมาตั้งแต่
เริ่มสร้างเมือง จนเมื่อพญามังรายสามารถยึดเมืองเขลางค์นครได้และ
ขยายเมืองเขลางค์ออกมทางใต้ก็น่าจะใช้ชื่อ เขลางค์นครอยู่

ละกอน (ละคร นคร ลคร) ซึ่งปรากฏหลักฐานใน ศิลาจารึกในช่วง
พุทธศตวรรษที่ 21 และพงศาวดารซึ่งรวบรวมขึ้นในชั้นหลัง เรียกเมืองนี้ว่า
ละกอน (นคร) โดยหลักฐานในศิลปาจารึกเขียนว่า นคร ปรากฏ
หลักฐานว่าในสมัยล้านนาเมืองแห่งนี้เรียก ละกอน ชื่อเมืองเขลางค์
ได้ถูกตัดเหลือเพียงเมืองนครตั้งแต่เมื่อใดไม่ปรากฏ แต่จากหลักฐาน
ศิลปาจารึกหลักที่ 65 พุทธศักราช 2019 กล่าวว่า เจ้าหมื่นคำเพชร
มากินเมืองนคร⁸

นครลำปาง ชื่อนี้ปรากฏขึ้นในชั้นหลัง กล่าวคือ สมัยล้านนาภายใต้
การปกครองของพม่า ตั้งแต่สมัยเจ้าทิพย์ช้างเป็นต้นมา จนถึงปัจจุบัน

⁶ สวัสดิ์ อ่องสกุล. (2551). ประวัติศาสตร์ล้านนา. พิมพ์ครั้งที่ 5. (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง) 2551, น. 65.

⁷ ศักดิ์ รัตนชัย. ลานนา ล้านนา เป็นของใคร. เอกสารนำเสนอ สรพ. 20/2530.

⁸ ฉั่ว ทองคำวรรณ. คำอ่านจารึกจังหวัดลำปาง จ.ศ. 838 (พ.ศ. 2019) ที่ขุดพบที่บริเวณโรงเรียนสตรีวัฒนา ตำบลบางกะปิ. ศิลปากร. ปีที่6, เล่ม3 (สิงหาคม 2495), น. 89-93.

จากหลักฐานพระราชพงศาวดาร กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2⁹ ซึ่งได้กล่าวถึงการแต่งตั้งให้มีผู้เจ้าผู้ครองนครลำปาง และให้นครลำปางอยู่ภายใต้การปกครองของกรุงรัตนโกสินทร์

ลัมพาง (ลำปาง ลำพาง ลัมกะกัปะนคร) เป็นชื่อที่เรียกชุมชนในบริเวณวัดพระธาตุลำปางหลวง ซึ่งปรากฏอยู่ในหลายเอกสาร กล่าวคือ “...พระพุทธเจ้าฉันแล้วชั้ตบอโกไม้ไปตกทิศเหนือ แล้วพระพุทธเจ้าทำนายว่าสถานที่นี้จักเป็นเมืองอันหนึ่งชื่อว่า ลัมพาง...”¹⁰ “...พระองค์จึงได้ฉันน้ำผึ้งนั้น เสร็จแล้วจึงทิ้งกระบอโกไม้โน้นไปตกทางทิศเหนือ แล้วทรงพยากรณ์ว่า สถานที่นี้ต่อไปจักมีผู้มาสร้างเป็นเมือง มีชื่อว่า ลัมกะกัปะนคร...”¹¹ “...สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสพยากรณ์ว่า กาลเบื้องหน้าแต่นี้ไป สถานที่นี้จักเป็นนครอันหนึ่ง นามว่า ลำปาง..”¹² ซึ่งมีอีกชื่อหนึ่งที่เรียกชุมชนบริเวณวัดพระธาตุลำปางหลวง คือ **อาลัมพางคนคร** ซึ่งปรากฏในพงศาวดารโยนก¹³ และตำนานจามเทวีวงศ์¹⁴

⁹ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2 “เรื่องตั้งเมืองประเทศราชมณฑลพายัพ”, (พระนคร: องค์การคำของคุรุสภา, 2526), 173 – 176.

¹⁰ สุรพล ดำริห์กุล, ลำปางเมื่อท้าวหนึ่งศตวรรษ “ปัญหาทางประวัติศาสตร์ของเมืองลำปาง”, (สำนักศิลปวัฒนธรรม: มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง, 2544), 13.

¹¹ เรื่องเดิม, 13.

¹² พระยาประชาภิจักรจักร, พงศาวดารโยนก, พิมพ์ครั้งที่ 7 (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2516), 205.

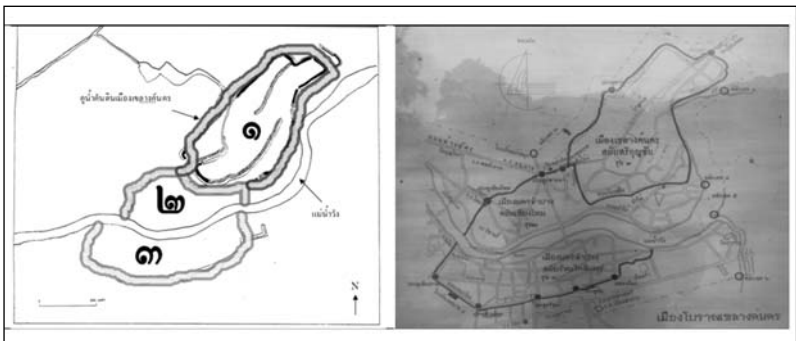
¹³ เรื่องเดิม, 212

¹⁴ กรมศิลปากร, คำแปล จามเทวีวงศ์พงศาวดารเมืองหริภุญไชย, (พิมพ์แจกในงานฉลองอายุครบ 6 รอบ ของนางกิมฮ้อ นิมนานเหมินท์ วันที่ 20 มีนาคม 2510), 64.

เมืองตาล (ตาน ต้า) เป็นชื่อเรียกชุมชนหนึ่งที่อยู่บริเวณ ดอยขุนตาล อำเภอกำแพงแสน ตามช่วงเวลาของเมืองน่าจะอยู่ในสมัยล้านนา ซึ่งปรากฏอยู่ในพงศาวดารโยนก¹⁵ และตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่

เมืองลำปาง

เมืองลำปางจึงประกอบไปด้วยเมืองโบราณ 3 เมืองด้วยกัน คือ เมืองเขลางค์นครเมืองเวียงละกอน และเมืองลำปาง ซึ่งเป็นเมืองเดียวกัน เป็นการขยายเมืองเพื่อให้มีเนื้อที่ และการป้องกันที่มั่นคงมากขึ้น (แผนที่ที่ 1)

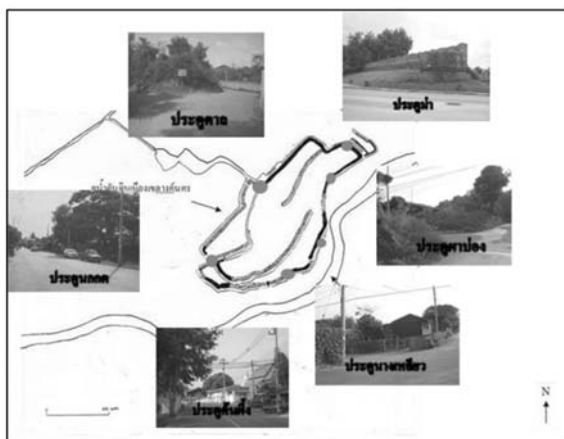

แผนที่ที่ 1 แสดงการขยายเมืองของเมืองลำปางทั้ง 3 สมัย

ที่มา : เมืองลำปางจึงประกอบไปด้วยเมืองโบราณ 3 เมืองด้วยกัน คือ เมืองเขลางค์นครเมืองเวียงละกอน และเมืองลำปาง ซึ่งเป็นเมืองเดียวกัน เป็นการขยายเมืองเพื่อให้มีเนื้อที่ และการป้องกันที่มั่นคงมากขึ้น (แผนที่ที่ 1)

¹⁵ พระยาประชากิจกรจักร, พงศาวดารโยนก, พิมพ์ครั้งที่ 7 (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2516), 428.

1.1. เมืองเขลางค์นคร (เมืองลำปางรุ่นแรก) ตั้งอยู่ทางปากตะวันตกของแม่น้ำวัง มีคูเมืองล้อมรอบ 1 ชั้น ลักษณะฐานผังเมืองเป็นรูปวงรีคล้ายรูปหอยสังข์ในเขตตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง ความยาวโดยรอบประมาณ 4,400 เมตร พื้นที่ภายในเมืองมีประมาณ 600 ไร่ มีประตูเมืองเหลืออยู่ 4 แห่งคือ ประตูม้า ประตูป่อง ประตูท่านาง ประตูต้นผึ้ง¹⁶ (แผนที่ที่ 2) ซึ่งศูนย์กลางของเมืองอยู่ตรงบริเวณวัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม พิกัด UTM 553743E / 2023554N

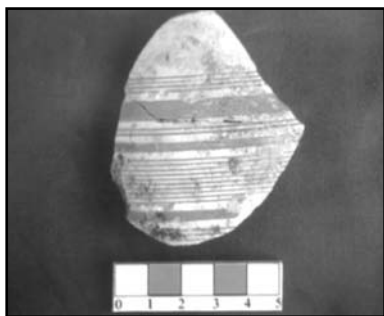

แผนที่ที่ 2 แสดงตำแหน่งประตูเมือง เมืองเขลางค์นครรุ่นที่ 1

ที่มา : ดัดแปลงมาจาก กระทรวงการคลัง. การกำหนดขอบเขตที่ดินกำแพงเมือง-คูเมือง เมืองลำปาง เลขที่ทะเบียน 50-12 บ้านลำปาง ตำบลหัวเวียง อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง, ม.ป.ท., 2540.

¹⁶ ทิวา ศุภจรรยาและผ่องศรี วนาสิน. ทะเบียนตำแหน่งที่ตั้งชุมชนโบราณในประเทศไทยจังหวัดลำปาง. (กรุงเทพฯ : โครงการวิจัยชุมชนโบราณจากภาพถ่ายทางอากาศจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย). 2526, น. 242-243.

ผลของการขุดค้น และการสำรวจทางโบราณคดี พบว่าเมืองเชลางคันคร มีการขุดค้นทั้งหมด 5 หลุมขุดค้นโดยความร่วมมือระหว่างสำนักงาน กรมศิลปากร ที่ 7 น่าน และเทศบาลเมืองนครลำปางเพื่อทำการขุดค้น พบหลักฐานเป็นพวกเศษภาชนะดินเผาทั้งแบบที่เป็นเนื้อดินและแบบที่เป็นเนื้อแกร่ง(ภาพที่ 1)และเครื่องมือเครื่องใช้(ภาพที่ 2) และพระพิมพ์ดินเผา (ภาพที่ 3) ที่มีการสำรวจพบในบริเวณเมืองเชลางคันครในการขุดค้นพบชั้นวัฒนธรรม 3 ชั้นวัฒนธรรมคือ 1.) ชั้นวัฒนธรรมสมัยก่อนล้านนา (สมัยหริภุญไชย) ซึ่งในชั้นนี้พบ ฝาจุกภาชนะดินเผา และหม้อมีล้นที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับวัฒนธรรมทวารวดี 2.) ชั้นวัฒนธรรมล้านนา พบหลักฐานประเภทภาชนะดินเผาในวัฒนธรรมล้านนา คือ ภาชนะดินเผา แห้งเตาสันกำแพง แห้งเตาเวียงกาหลง ซึ่งอยู่ในวัฒนธรรมล้านนา 3). ชั้นวัฒนธรรมสมัยรัตนโกสินทร์ พบหลักฐานเกี่ยวกับพวกภาชนะดินเผาเนื้อกระเบื้อง หรือเครื่องถ้วยจีน น่าจะอยู่ในสมัยราชวงศ์หมิง

ภาชนะดินเผาเนื้อธรรมดาเคลือบน้ำตาลสีแดง เขียนลายสีขาว เครื่องปั้นดินเผาลำพูน

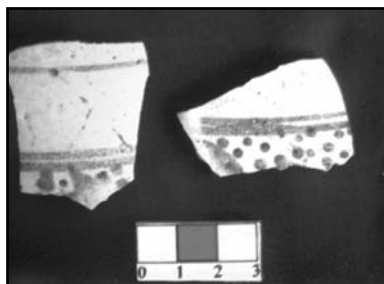
เศษภาชนะดินเผาเนื้อธรรมดาเคลือบน้ำตาลสีแดง เขียนลายสีขาว เครื่องปั้นดินเผาลำพูน

เศษภาชนะดินเผาเนื้อธรรมดา
เคลือบน้ำดินสีแดง เขียนลายสีขาว
เครื่องปั้นดินเผาลำพูน

เศษภาชนะดินเผาเนื้อแกร่ง ลาย
ชุดขีดใต้เคลือบเขียวใส

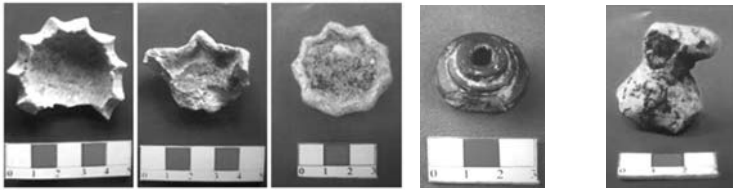
เศษภาชนะดินเผาเนื้อแกร่ง เขียน
ลายสีดำใต้เคลือบทั้งด้านในและ
ด้านนอก

เศษภาชนะดินเผาเนื้อแกร่ง เขียน
ลายสีดำใต้เคลือบใส

ภาพที่ 1 เศษภาชนะดินเผาทั้งแบบที่เป็นเนื้อดินและแบบที่เป็นเนื้อแกร่ง
พบจากการขุดค้นที่แหล่งโบราณคดีประตู่ม้า จังหวัดลำปาง พบในชั้น
วัฒนธรรมสมัยล้านนา

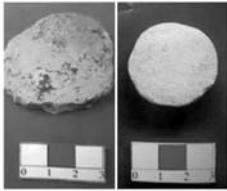
ที่มา : เทศบาลนครลำปางและสำนักศิลปากรที่ 7 น่าน, รายงานการขุดค้น
ขุดแต่งและศึกษาชั้นวัฒนธรรมทางโบราณคดี เขลางค์นคร (เชียงใหม่
: สำนักพิมพ์มรดกล้านนา, 2551), 101 – 132.

ภาพ ตะคันดินเผาแบบปากจีบ

ภาพ แวดินเผา

ภาพ ตุ๊กตาดินเผา

ภาพ เปี้ยดินเผา

ภาพ กระสุนดินเผา

ภาพ ฝาจุกภาชนะดินเผา

ภาพที่ 2 โบราณวัตถุประเภทเครื่องมือเครื่องใช้ พบจากการขุดค้นที่แหล่งโบราณคดีบริเวณวัดป่าพรวัว จังหวัดลำปาง พบในชั้นวัฒนธรรมสมัยล้านนา

ที่มา : เทศบาลนครลำปางและสำนักศิลปากรที่ 7 น่าน, รายงานการขุดค้นขุดแต่งและศึกษาชั้นวัฒนธรรมทางโบราณคดี เขลางค์นคร (เชียงใหม่ : สำนักพิมพ์มรดกล้านนา, 2551), 81 – 100.

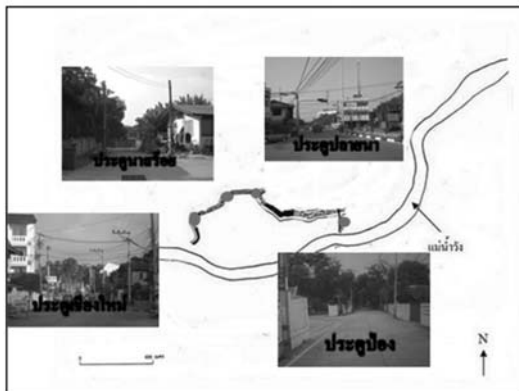

ภาพที่ 3 พระพิมพ์ดินเผาที่สำรวจพบบริเวณวัดผาบ่อง

ที่มา : รพงษ์ ไชยวงศ์, “การศึกษาเมืองโบราณเขลางค์นคร – เวียงละกอน จากหลักฐานทางโบราณคดี” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ ภาควิชาโบราณคดี บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2552), น.149-150.

1.2. เมืองเวียงละกอน (เมืองลำปางรุ่นที่ 2) เป็นเมืองรูปคล้ายสี่เหลี่ยมผืนผ้าไม่สม่ำเสมอเชื่อว่าสร้างขยายต่อเนื่องจากเมืองเขลางค์นครไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ติดกับแม่น้ำวัง ในเขตตำบลเวียงเหนืออำเภอเมือง จังหวัดลำปาง มีพื้นที่ประมาณ 180 ไร่ ศูนย์กลางของเมืองอยู่บริเวณวัดปงสนุกซึ่งเคยเป็นที่ตั้งของเสาหลักเมืองและถือว่าเป็นสะดือเมือง เนื่องจากวัดปงสนุกอยู่บนเนินสูงจึงถูกให้เป็นจุดศูนย์กลางโดยมี บ้านเมืองอยู่รอบล้อม บริเวณด้านหลังพร่องน้ำและหนองน้ำ ปรากฏมีประตูเมืองหลายประตูด้วยกัน เช่น ประตูป้อง ประตูปลายนา ประตูนาสร้อย ประตูเชิงใหม่ (แผนที่ที่ 3) ซึ่งศูนย์กลางของเมืองอยู่ตรงบริเวณวัดวัดปงสนุก พิกัด UTM 552519E / 2022826N กำแพงเมืองคูเมืองบริเวณด้านทิศใต้ สร้างบนที่ราบลาดตะพักแม่น้ำต่ำกว่าด้านเหนือ กำแพงเมืองคูเมืองเป็นแบบเหลี่ยมเชื่อมต่อกับแม่น้ำวังใช้เป็นแนวป้องกันตามธรรมชาติ เป็นลักษณะ

รูปแบบการสร้างกำแพงเมืองคูเมืองในสมัยหลัง สาเหตุของการสร้างเมืองในลักษณะแบบนี้เป็นการสร้างเพื่อต่อขยายจากเมืองเดิมเพื่อให้มีอาณาเขตที่กว้างขึ้น อีกทั้งยังติดอยู่กับแม่น้ำวัง ทำให้ข้าศึกยากต่อการโจมตีในฤดูน้ำหลาก

แผนที่ที่ 3 แสดงตำแหน่งประตูเมือง เมืองเวียงสะกอนรุ่นที่ 2

ที่มา : ดัดแปลงมาจาก กระทรวงการคลัง. การกำหนดขอบเขตที่ดินกำแพงเมือง-คูเมือง เมืองลำปาง เลขที่ทะเบียน 50-12 บ้านลำปาง ตำบลหัวเวียง อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง, ม.ป.ท., 2540.

ผลของการขุดค้น และการสำรวจทางโบราณคดี พบว่าเมืองเวียงสะกอน การขุดตรวจฐานอาคารวิหารพระเจ้าพันองค์ในวัดบงสนุก พบหลักฐานเป็นเศษภาชนะดินเผาแบบเคลือบเขียว ซึ่งน่าจะมาจากแหล่งเตาสันกำแพง ในความลึกที่ระดับ 550cm.dt. จากการสันนิษฐานคาดว่าเมืองเวียงสะกอน น่าจะอยู่ในสมัยล้านนา

1.3. เมืองลำปาง (เมืองลำปางรุ่นที่ 3) (เมืองลำปางรุ่นที่ 3) มีการย้ายศูนย์กลางเมืองข้ามมาทางฝั่งตะวันออก โดยได้มีการสร้างกำแพงเมือง คูเมือง หอดำ ในสมัยของพระเจ้าดงทิพย์ เจ้าผู้ครองนครองค์ที่ 3 จนแล้วเสร็จสมบูรณ์ ซึ่งมีพื้นที่ขนาด 350 ไร่ โดยสร้างกำแพงเมืองมี 3 ด้าน ยกเว้นด้านตะวันออกที่ติดแม่น้ำวัง มีประตูเมือง 6 ประตู คือ ประตูหัวเวียง ประตูศรีเกิด ประตูชัย ประตูศรีชุม ประตูสวนดอก และประตูเชียงราย(แผนที่ที่ 4) จากบันทึก พระยาสุนทรเทพกิจจารักษ์ ซึ่งได้บรรยายลักษณะของเวียงนครลำปางเมื่อครั้งเดินทางมาตรวจราชการในมณฑลพายัพ เมื่อ พ.ศ. 2465 ไว้ว่า “กำแพงเมืองนี้โดยยาวตามน้ำวัดประมาณ 32 เส้น กว้างประมาณ 25 เส้น ไม่ได้เห็นตลอดแต่ไม่ใช้รูปสี่เหลี่ยม เพราะได้เห็นทางทิศใต้ย่อมุม เชิงเทินหนาประมาณ 1 วา สูงประมาณ 6 ศอก ไม่ใช่เสมอกันอย่างกำแพงเมืองนครราชสีมา เป็นลูกป้อมรอบกำแพง มีป้อมอยู่ตามมุมกำแพง มีประตู 4 ประตู กับมีคูล้อมรอบกำแพง คูกว้างประมาณ 10 วา เปลาที่ไปนั้นน้ำในคูแห้ง สังเกตคูเมืองครึ่งกระโน้นก็จะมั่นคงแข็งแรงมากอยู่...”¹⁷ ซึ่งปัจจุบัน ยังคงเหลือป้อมเพียงป้อมเดียวเท่านั้น คือ ป้อมปืน “หอดะม็อก” ที่ยังคงหลงเหลืออยู่ ซึ่งเป็นป้อมปืนขนาดใหญ่สำหรับเก็บปืนใหญ่และกระสุนสำหรับไว้ป้องกันศัตรู และใช้เป็นหอสังเกตการณ์เข้าศึก หอดะม็อก มีลักษณะเป็น 8 เหลี่ยม มี 3 ชั้นก่อด้วยอิฐ มีฐานกว้างประมาณ 8 เมตร ซึ่งศูนย์กลางของเมืองตั้งอยู่ตรงบริเวณวัดบุญวาทย์หรือบริเวณศาลหลักเมืองในปัจจุบัน พิกัด UTM553028E /2022393N

¹⁷ สุรพล ดำริห์กุล, *ช่วงเมืองและวัดหัวช่วง องค์ประกอบสำคัญของเมืองในดินแดนล้านนา* (กรุงเทพฯ: บริษัทแอคทีฟพริ้น, 2549), 38.

(ผาจากภาชนะ) ที่นิยมสร้างกันในสมัยทวารวดีดังเคยมีการพบที่เมืองอู่ทองมาแล้วและสันนิษฐานว่าชั้นดินที่พบหม้อมีสันและผาจากภาชนะดินเผาแบบทวารวดีนั้น น่าจะเป็นชั้นดินรบกวนที่เกิดจากการทำกิจกรรมของมนุษย์ในสมัยล้านนา แต่ก็ทำให้ทราบได้ว่าพื้นที่บริเวณนี้มีการอยู่อาศัยมาตั้งแต่สมัยก่อนล้านนา¹⁸ โดยมีวัดพระแก้วดอนเต้าเป็นศูนย์กลางของเมืองเขลางค์นคร

ช่วงที่สอง เมืองเวียงละกอน เป็นเมืองที่ขยายต่อเนื่องจากเมืองเขลางค์นครไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ติดกับแม่น้ำวัง จากหลักฐานทางเอกสารจัดให้ช่วงที่สองนี้อยู่ในช่วงสมัยล้านนา ซึ่งจากการขุดตรวจทางโบราณคดีที่วัดปงสนุก เพื่อศึกษาโครงสร้างของวิหารพระเจ้าพันองค์ ทำให้ทราบว่าช่วงนี้อยู่ในสมัยล้านนา จากหลักฐาน ภาชนะดินเผาแหล่งเตาล้านนา คือ แหล่งเตาสันกำแพง แต่อย่างไรก็ตาม การอยู่อาศัยของผู้คนน่าจะอยู่ร่วมกันทั้งสองเมืองเพราะมีอาณาเขตติดกัน โดยเมืองเวียงละกอนมีวัดปงสนุกเป็นศูนย์กลาง

ช่วงที่สาม เมืองลำปาง ขยายออกมาจากเมืองในช่วงที่สอง โดยย้ายเมืองมาอยู่ทางฝั่งตะวันออกแม่น้ำวัง จากหลักฐานทางเอกสาร กล่าวว่า เป็นช่วงที่กำลังฟื้นฟูบ้านเมือง เพราะถูกปกครองโดยพม่าเป็นเวลานาน ช่วงนี้อยู่ในสมัยรัตนโกสินทร์ จากหลักฐานทางโบราณคดี ประเภทสถาปัตยกรรม แสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมอื่นที่เข้ามา เช่น วิหารแบบเชียงแสน และเจดีย์รูปทรงพม่า เป็นต้น โดยมีวัดบุญวาทย์เป็นศูนย์กลางของเมืองลำปาง

¹⁸ พิรพงษ์ ไชยวงศ์. “การศึกษาเมืองโบราณเขลางค์นคร – เวียงละกอน จากหลักฐานทางโบราณคดี”. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ภาควิชาโบราณคดี บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร. 2552, น. 320.

ดังนั้น การอยู่อาศัยของเมืองลำปางน่าจะมีมาตั้งแต่สมัยทวารวดีหรือสุโขทัยถึงสมัยล้านนา และสมัยรัตนโกสินทร์สันนิษฐานว่าการมีพื้นที่เมืองตามสมัยต่างๆนั้นเนื่องมาจากจำนวนคนที่มากขึ้น และความแออัดของเมืองจึงทำให้มีการขยายพื้นที่เมืองเพิ่มมากขึ้น

เมืองเวียงพระธาตุลำปางหลวง

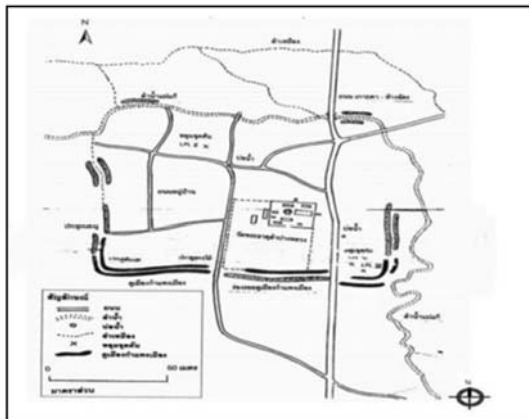
ตั้งอยู่ที่ บ้านลำปางหลวง ตำบลลำปางหลวง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง เวียงพระธาตุลำปางหลวงตั้งอยู่บนที่ราบตอนกลาง ทางด้านตะวันออก เป็นแม่น้ำวัง ทางด้านตะวันตกเป็นที่สูงโดยสภาพส่วนใหญ่ยังคงเป็นไร่นา และที่อยู่อาศัยของชาวบ้านในปัจจุบัน ตัวเมืองเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีกำแพงเมืองแบบคูน้ำคันดิน 3 ชั้น และยังปรากฏชื่อประตูเมือง 3 ชื่อ คือ ประตูหนองงู ประตูลับแล และประตูดอกไม้¹⁹ (แผนที่ที่ 5)

เมืองโบราณลำปางหลวง ยังพบบ่อน้ำเลี้ยง (บ่อน้ำโบราณ) ซึ่งมีทั้งหมด 7 บ่อ ได้แก่ บ่อน้ำเลี้ยง(บ่อน้ำเลี้ยงจามเทวี)ชาวบ้านเชื่อกันว่าพระนางจามเทวีเป็นผู้สร้างตามความเชื่อที่เล่าสืบต่อกันมาว่า “พระนางจามเทวี เสด็จกลับจากทัพมาตั้งค่ายที่สบยาว พบปาฏิหาริย์ พระธาตุ จึงได้มาบูชาและในเวลานั้นเกิดการขาดแคลนน้ำ พระนางจึงได้ตั้งสัตยาธิษฐานให้มีน้ำ จึงเกิดเป็นบ่อน้ำกลางเมืองที่เรียกว่า บ่อน้ำเลี้ยง”²⁰ บ่อนาคหน้าวัดพระธาตุลำปางหลวงบ่อน้ำศรี หมู่ 1 บ่อน้ำแก้วบ่อน้ำเสริมหมู่ 11บ่อน้ำปอดอนม่วงบ่อน้ำใต้หมู่ 8

¹⁹ ศรีสักดิ์ วัลลิโกดม “ในคันหาอดีตของเมืองโบราณ, เวียงพระธาตุลำปางหลวง) กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ 2522, น. 204-206.

²⁰ กรมศิลปากรที่ 7 น่าน, วัดพระธาตุลำปางหลวง การบูรณะองค์พระเจดีย์ (หจก. เชียงใหม่ซ้อฟ้า) 2553, น. 28.

ซึ่งเมืองโบราณแห่งนี้มีวัดพระธาตุลำปางหลวง เป็นจุดสำคัญ
พิกัด UTM 541128E / 2014263N

แผนที่ที่ 5 เวียงพระธาตุลำปางหลวง (สำรวจ พ.ศ. 2541)

ที่มา : หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดลำปาง,
รายงานการสำรวจ แหล่งชุมชนโบราณเวียงพระธาตุลำปางหลวง
(ลำปาง: บรรณกิจการพิมพ์, 2542).

ภาสกร โทณะวณิก²¹ ได้ทำการขุดค้นที่เวียงพระธาตุลำปางหลวง
เมื่อพุทธศักราช 2528 ได้สรุปความไว้ว่า เวียงพระธาตุลำปางหลวงนั้น
แบ่งออกได้ 3 สมัย คือ สมัยก่อนล้านนา(สมัยหริภุญไชย) ซึ่งจากหลักฐาน
ภาชนะดินเผาที่มีลักษณะแบบวัฒนธรรมหริภุญไชย สมัยที่ 2 คือ
สมัยล้านนา ซึ่งจากหลักฐานภาชนะดินเผา จากแหล่งเตาต่างๆ
ในล้านนา เช่น แหล่งเตาสันกำแพง แหล่งเตาเวียงกาหลง และ
แหล่งเตापาน เป็นต้น ส่วนสมัยที่ 3 นั้นคือช่วงสมัยรัตนโกสินทร์
อาศัยหลักฐานภาชนะดินเผาจากต่างประเทศ คือเครื่องถ้วยจีน

²¹ เรื่องเดิม. น. 1-78.

ผลของการขุดค้นและการสำรวจทางโบราณคดีเมืองเวียงพระธาตุ ลำปางหลง จากการขุดค้นพบหลักฐานทางโบราณคดี คือ เศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาหริภุญไชย, แหล่งเตาสันกำแพง, และแหล่งเตาเวียงกาหลง อีกทั้งยังพบจากแหล่งเตาภายนอกประเทศ คือแหล่งเตาจีน เป็นเศษเครื่องถ้วยจีน ซึ่งน่าจะอยู่ในสมัยราชวงศ์ซิง มีอายุอยู่ในช่วงประมาณพุทธศตวรรษที่ 23 –24²² (ภาพที่ 4) สามารถสรุปได้เป็น 3 ขั้นตอนวัฒนธรรม ดังต่อไปนี้

ขั้นตอนวัฒนธรรมที่ 1 พบโบราณวัตถุ สมัยก่อนล้านนา (สมัยหริภุญไชย) หลักฐานที่พบ เศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาหริภุญไชย

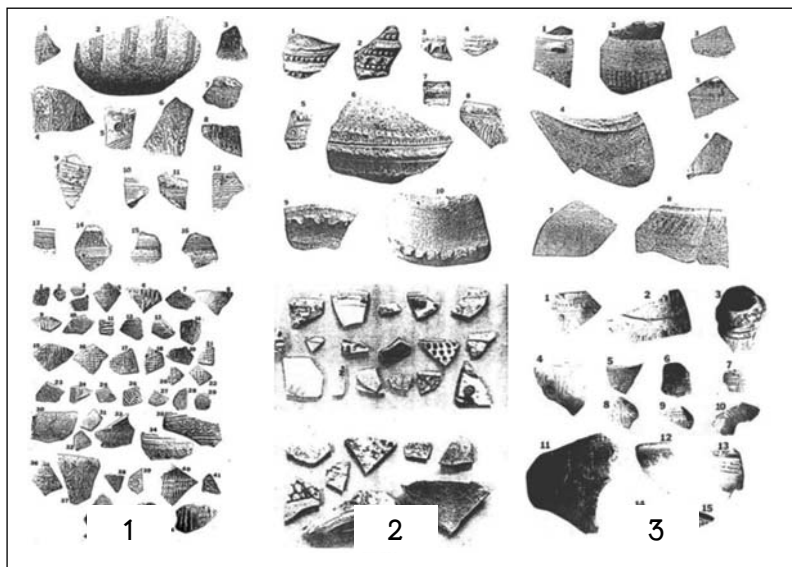
ขั้นตอนวัฒนธรรมที่ 2 พบโบราณวัตถุ สมัยล้านนา หลักฐานที่พบ เศษภาชนะดินเผาแหล่งเตาสันกำแพง, และแหล่งเตาเวียงกาหลง

ขั้นตอนวัฒนธรรมที่ 3 พบโบราณวัตถุสมัยรัตนโกสินทร์ หลักฐานที่พบ เศษเครื่องถ้วยจีนราชวงศ์ซิง

จากหลักฐานการขุดค้นทางโบราณคดีนั้น ภาสกร โทณะวณิก²³ ได้ทำการขุดค้นที่เวียงพระธาตุลำปางหลง เมื่อพุทธศักราช 2528 ได้สรุปความไว้ว่า เวียงพระธาตุลำปางหลงนั้น แบ่งออกได้ 3 สมัย คือ สมัยก่อนล้านนา(สมัยหริภุญไชย) ซึ่งจากหลักฐานภาชนะดินเผาที่มีลักษณะแบบวัฒนธรรมหริภุญไชย สมัยที่ 2 คือสมัยล้านนา ซึ่งจากหลักฐานภาชนะดินเผา จากแหล่งเตาต่างๆ ในล้านนา เช่น แหล่งเตาสันกำแพง แหล่งเตาเวียงกาหลง และแหล่งเตापาน เป็นต้น ส่วนสมัยที่ 3 นั้นคือช่วงสมัยรัตนโกสินทร์ อาศัยหลักฐานภาชนะดินเผาจากต่างประเทศ คือเครื่องถ้วยจีน

²² ภาสกร โทณะวณิก. “การศึกษาเมืองโบราณเวียงพระธาตุลำปางหลง” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ ภาควิชาโบราณคดี บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยศิลปากร, 2529, น. 1-78.

²³ เรื่องเดิม. น. 1-78.

ภาพที่ 4 เศษภาชนะดินเผาที่ได้จากการขุดค้น ตามลำดับชั้น
วัฒนธรรมดังนี้ 1. ชั้นวัฒนธรรมสมัยก่อนล้านนา(สมัยทริภุญไชย)
2.ชั้นวัฒนธรรมสมัยล้านนา 3. ชั้นวัฒนธรรมสมัยรัตนโกสินทร์
ขุดค้นที่แหล่งโบราณคดีเมืองโบราณเวียงพระธาตุลำปางหลวง

ที่มา : ภาสกร โทณะวณิก. “การศึกษาเมืองโบราณเวียงพระธาตุ
ลำปางหลวง” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขา
วิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ ภาควิชาโบราณคดี บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2529), น. 1-78.

สรุป เมืองเวียงพระธาตุลำปางหลวง ตั้งอยู่ในอำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง
อยู่ห่างจากเมืองลำปางไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ ประมาณ 18 กิโลเมตร
จากหลักฐานทางเอกสาร และการขุดค้นทางโบราณคดี ทำให้ทราบถึง
การอยู่อาศัยของผู้คน ในเวียงพระธาตุลำปางหลวง ซึ่งจากหลักฐาน
ทางเอกสารนั้น กล่าวถึงเวียงพระธาตุลำปางหลวง ว่าอยู่ร่วมสมัย
เดียวกับเมืองเชลียงคันคร (เมืองลำปาง) จนถึงปัจจุบัน

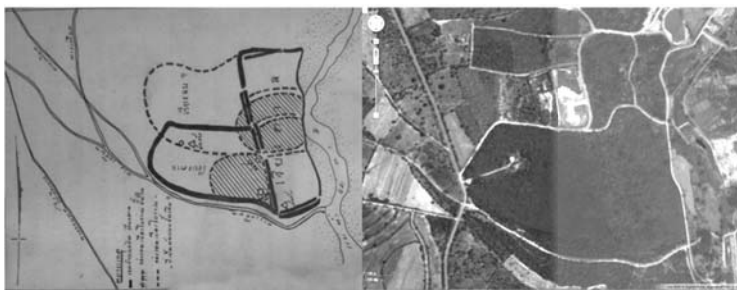
โบราณสถาน (แหล่งโบราณคดี) ที่สำคัญของเวียงพระธาตุลำปางนั้น คือ วัดพระธาตุลำปางหลวง ซึ่งเชื่อกันว่าวัดพระธาตุลำปางหลวง น่าจะเป็นศูนย์กลางของเวียงพระธาตุลำปางหลวง ส่วนแหล่งโบราณคดีอื่นๆ เช่น แหล่งโบราณคดีบ้านล่อมศรีบ่อ แหล่งโบราณคดีคอกหมู แหล่งโบราณคดีกู่บ้านจามเทวี แหล่งโบราณคดีกาดเก๊าศรีนาลอย เป็นแหล่งโบราณคดีที่ไม่สามารถกำหนดอายุได้ เนื่องมาจากหลักฐานที่เหลืออยู่นั้น เหลือเพียงซากอิฐ และเนินดิน แต่จากการสอบถามชาวบ้าน กล่าวว่าน่าจะมีอายุสมัยใกล้เคียงกับเวียงพระธาตุลำปางหลวง ส่วนวัดโหล่หินและวัดบ้านนาบัว นั้นอยู่ในช่วงล้านนา เนื่องจากสถาปัตยกรรมเป็นแบบที่นิยมทำกันในสมัยล้านนา ดังนั้นจะเห็นได้ว่าเมืองเวียงพระธาตุลำปางหลวง น่าจะมีอยู่อาศัยของประชาชนตั้งแต่ออดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งในบางช่วงเวลาอาจจะมีการปล่อยทิ้งร้าง เนื่องมาจากเหตุการณ์ต่างๆ เช่น ภาวะสงคราม หรือการย้ายถิ่นฐาน แต่เมื่อเวลาผ่านไปก็มาตั้งถิ่นฐานหรือใช้ประโยชน์ตามเดิม

เมืองเวียงตาล

ตั้งอยู่ ตำบลเวียงตาล อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง อยู่บริเวณที่ราบลุ่ม ลำน้ำแม่ตาล ห่างจากองค์การบริหารส่วนตำบลเวียงตาลไป 2 กิโลเมตร อยู่ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ สภาพบริเวณส่วนใหญ่ เป็นป่าไม้สัก พิกัด UTM 534324E/2027912N

จากการศึกษา ของ ศักดิ์ รัตนชัย ร่วมกับนักศึกษาคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร เมื่อวันที่ 15 พฤษภาคม 2512 ได้สำรวจชั้นดิน และซากโบราณสถานในเขตเวียงตาล ซึ่งศักดิ์ รัตนชัย ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับลักษณะเมืองเวียงตาลไว้ว่าเป็น “เมืองโบราณสร้างขึ้นด้วย

คันดินรูปไข่ เนื้อที่แบ่งเป็นสองตอน ตอนตะวันตกรูปไข่มีเนื้อที่ราว 75 ไร่ ตอนใต้ติดน้ำแม่ตาล มีคูน้ำคันดิน บางแห่งลึกถึง 9 เมตร”²⁴ (แผนที่ที่ 6)

แผนที่ที่ 6 เมืองเวียงตาลและภาพถ่ายทางอากาศ

ที่มา : ศักดิ์ รัตนชัย, ของดินครลำปาง”เมืองโบราณในนครลำปาง”
ลำปาง : ลำปาง, 2513, น. 103. :Google map (Computer program),
USA. : Google Inc., 2014.

ตำนานที่กล่าวถึงเมืองเวียงตาล²⁵ ได้กล่าวถึงพระนางมหาเทวี จากเชียงใหม่ ยাত্রาทัพกลับจากแม่สลิต (เขตจังหวัดตาก) มาพักแรมตรงบริเวณสบยาวซึ่งใกล้กับวัดพระธาตุลำปางหลวง ได้เกิดปาฏิหาริย์ขึ้น และทรงพักแรมอยู่ในเวียงตาลเพื่อบำเพ็ญกุศล ปฏิบัติบูชาวัดพระธาตุ²⁶

²⁴ ศักดิ์ รัตนชัย, ของดินครลำปาง “เมืองโบราณในนครลำปาง” (ลำปาง: ลำปาง, 2513), 99 – 100.

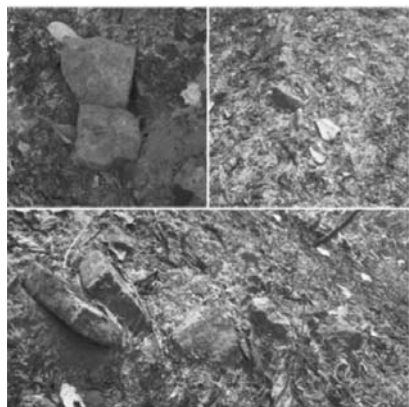
²⁵ ในเอกสาร ให้ความสงสัยว่าเป็นคนเดียวกับพระนางจามเทวี เจ้าผู้ครองอาณาจักร ทรัพยากรไชยหรือเปล่า

²⁶ ศักดิ์ รัตนชัย, ของดินครลำปาง “เมืองโบราณในนครลำปาง”. (ลำปาง : ลำปาง) 2513, น. 108-112

ผลการสำรวจ จากการสำรวจบริเวณภายในเมืองและบริเวณรอบนอกเมืองเวียงตาล พบว่าเมืองเวียงตาลมีแหล่งโบราณสถานจำนวน 5 แหล่ง ซากโบราณสถานที่ 1 (ภาพที่ 5) อยู่ทางด้านหลังของอนุสาวรีย์เพียงเล็กน้อย ลักษณะน่าจะเป็นฐานวิหาร หรือศาลา ผู้วิจัยได้สอบถามชาวบ้าน ได้ให้ข้อมูลว่า ซากโบราณสถานนี้เป็นแท่นที่ว่าการหรือชำระความของเจ้าพ่อขุนตาน ทางทิศตะวันออกเพื่อเข้าสู่กลางเมืองประมาณ 500 เมตรพบแนวอิฐ (ภาพที่ 6) โดยอิฐมีขนาดใหญ่พบเป็นแนวยาว อีกทั้งยังพบเศษกระเบื้อง (ภาพที่ 7) ใกล้กับแนวกำแพง จะพบเนินดิน ชาวบ้านกล่าวว่าน่าจะเป็นองค์เจดีย์เดิม ลักษณะเป็นเนิน ขนาดเล็ก มีเศษอิฐกระจายอยู่รอบบริเวณ ซากโบราณสถานที่ 2 (ภาพที่ 8) จนถึงกลางเมือง พบบ่อน้ำขนาดเล็ก โบราณสถานที่ 3 (ภาพ 9) ก่อด้วยอิฐ ปากบ่อน้ำมีขนาด 90 เซนติเมตร มีความลึกประมาณ 2 -2.5 เมตร และซากโบราณสถานที่ 4 (ภาพที่ 10) ลึกเข้าไปด้านในประมาณ 200 เมตร ชาวบ้านเรียกว่า วัดหลักหิน ลักษณะของโบราณสถานเป็นเนินดินขนาดเล็ก มีการทับซ้อนกันของอิฐ และเศษอิฐกระจายอยู่บริเวณโดยรอบ ขนาดของอิฐ (ภาพที่ 11) ได้ได้ทำการวัดขนาด มีขนาดกว้าง 12 เซนติเมตร ยาว 30 เซนติเมตร หนา 5 เซนติเมตร ลักษณะบริเวณโดยทั่วไปมีลักษณะเป็นป่าไม้สัก ทำให้ยากต่อการสำรวจ และจากนอกเมืองออกไปประมาณ 1.5 กิโลเมตร พบโบราณสถานที่ 5 (ภาพที่ 12) ลักษณะเป็นฐานวิหาร ลักษณะเป็นฐานสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีการก่ออิฐบูนระขึ้นมาใหม่ ชาวบ้านเรียกว่า แท่นช้างเผือก มีขนาดประมาณกว้าง 5 เมตร ยาว 10 เมตร และสูง 1 เมตร

ภาพที่ 5 ซากโบราณสถานที่ 1 อยู่ทางด้านหลังอนุสาวรีย์

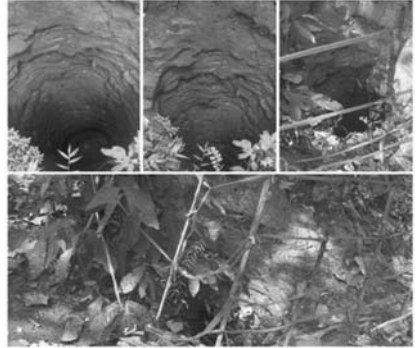
ภาพที่ 6 แนวอิฐและเศษอิฐ
บริเวณเมืองเวียงताल

ภาพที่ 7 เศษกระเบื้องดินเผา
ที่พบบริเวณเมืองเวียงताल

ภาพที่ 8 ซากโบราณสถานที่ 2

ภาพที่ 9 บ่อน้ำกลางเมืองเวียงตาล

ภาพที่ 10 ซากโบราณสถานที่ 4

ภาพที่ 11 ขนาดอิฐบริเวณ
ซากโบราณสถานที่ 4

ภาพที่ 12 โบราณสถานที่ 5 แท่นช้างเผือก

สรุป เมืองเวียงตาล น่าจะเป็นเมืองที่มีการอยู่อาศัยอยู่ในช่วงสมัย ล้านนา จากหลักฐานทางโบราณคดี คงหลงเหลือแต่เพียงซาก โบราณสถาน และเศษอิฐ โดยปรากฏแต่หลักฐานทางเอกสารเท่านั้น ที่ได้กล่าวถึงชื่อเมืองนี้ โดย ศักดิ์ รัตนชัย ได้กล่าวได้ว่าน่าจะเป็น การอยู่อาศัยในช่วงระยะเวลาสั้นๆ เพียงแค่สมัยเดียว²⁷ เพราะอยู่ บริเวณที่ราบสูง สภาพแวดล้อมที่ไม่เอื้ออำนวย

แต่จากหลักฐานที่พบเห็นยังไม่สามารถสรุปได้ข้อบ่งชี้ชัดเจน ว่าเมือง โบราณเวียงตาลมีการอยู่อาศัยของผู้คน หรือถูกรกร้าง แต่อาจจะ เป็นไปได้ว่าไม่ได้ถูกปล่อยให้รกร้างไปเสียเลยทีเดียว น่าจะมีการอยู่อาศัย ของผู้คนอยู่ ต่อมาเรื่อยๆ เพราะบริเวณเมืองโบราณเวียงตาลเป็นทางผ่าน สำหรับที่จะไป เมืองหริภุญไชย และเมืองเชียงใหม่ เพื่อทำการติดต่อขายค้า แต่อย่างไรก็ตาม จากผลการศึกษา ยังไม่สามารถระบุได้แน่ชัดมากนัก ควรทำการขุดค้นทางโบราณคดีเพื่อศึกษาวิเคราะห์โบราณวัตถุ และ กำหนดอายุของเวียงตาลในลำดับต่อไป

พัฒนาการทางวัฒนธรรมของชุมชนโบราณในบริเวณพื้นที่ราบตอนกลางของจังหวัดลำปาง

พัฒนาการทางวัฒนธรรมของชุมชนโบราณในบริเวณพื้นที่ราบตอน กลางของจังหวัดลำปาง ออกเป็น 4 ระยะ

ระยะแรก สมัยก่อนประวัติศาสตร์

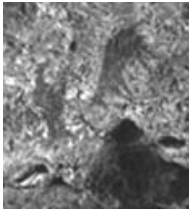
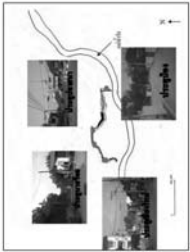
ระยะที่ 2 สมัยหริภุญไชยหรือสมัยก่อนล้านนา
(ช่วงพุทธศตวรรษที่ 17 – 19)

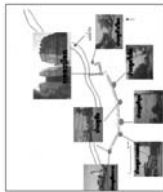
ระยะที่ 3 สมัยล้านนา (ช่วงพุทธศตวรรษที่ 20 – 22)

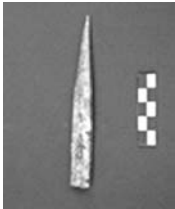
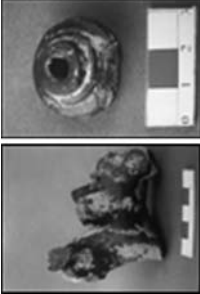
ระยะที่ 4 สมัยรัตนโกสินทร์ (ช่วงพุทธศตวรรษที่ 23 – 24)

²⁷ เรืองเดิม, 112.

ตารางสรุปผลพัฒนาการทางวัฒนธรรมของชุมชนโบราณในพื้นที่ราบตอนกลางของจังหวัดลำปาง

รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน	สมัยก่อนประวัติศาสตร์	สมัยทริภุไชย	สมัยล้าบบา	สมัยรัตนโกสินทร์
อาศัยอยู่ตามที่สูง เช่น ถ้ำ เเพงผา จนในระยยะต่อมาได้ขยายการอยู่อาศัยลงการบริเวณพื้นที่ราบลุ่ม	อาศัยอยู่ตามที่สูง เช่น ถ้ำ เเพงผา จนในระยยะต่อมาได้ขยายการอยู่อาศัยลงการบริเวณพื้นที่ราบลุ่ม ภาพถ้ำเเพงผา แหล่งโบราณคดีประตุผา อ.แม่เมาะ จังหวัดลำปาง	เมืองเขลางค์นครตั้งถิ่นฐานบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำวัง เมืองมีการสร้างคูน้ำคันดิน และกำแพงเมือง ลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า ซึ่งมีลักษณะคล้ายคลึงกับ เมืองโบราณทริภุไชย และเมืองโบราณแพ่ง เมืองพระธาตุลำปางหลวง การตั้งถิ่นฐานบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำวังเช่นกัน เมืองโบราณมีลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีคูน้ำคันดิน 3 ชั้นด้วยกัน ภาพผังเมือง เขลางค์นคร	เมืองโบราณลำปาง เป็นช่วงที่มีการอยู่อาศัยแบบต่อเนื่องมาจกช่วงแรกเป็นการขยายเมืองตั้งเมืองอยู่ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำวัง อยู่ทางด้านกลางของช่วงแรกซึ่งติดกันลักษณะเมืองเป็นเมืองรูปหลายเหลี่ยม ขนาดเล็กกว่าเมืองเก่า เมืองโบราณเวียงพระธาตุลำปางหลวงยังคงตั้งอยู่ที่เดิม เป็นการอาศัยแบบต่อเนื่อง ภาพผังเมือง เขลางค์นคร	เมืองโบราณลำปาง เป็นช่วงสมัยที่ 3 ได้มีการย้ายเมืองจากฝั่งตะวันตกของแม่น้ำวังไปทางตะวันออกของแม่น้ำวัง มีลักษณะเป็นแปดเหลี่ยม กำแพงเมือง สร้างมี 3 ด้าน ยกเว้นด้านเหนือที่ติดแม่น้ำวังได้แบ่งเป็นย่านธุรกิจ และย่านที่อยู่อาศัย โดยให้ส่วนพื้นที่ฝั่งตะวันตกให้เป็นที่อยู่อาศัยของชาวเมืองที่ถูกกวาดรวมาและบริเวณท่ามะเเเป็นพื้นที่อยู่อาศัยของพวกไทใหญ่ที่ใช้มาค้าขายช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 เมืองโบราณพระธาตุลำปางหลวง นั้น ในช่วงระยะเวลาก่อนการอยู่อาศัยของชุมชนต่อเนื่องมาจากสมัยที่ 2

	สมัยก่อนประวัติศาสตร์	สมัยทวารวดี	สมัยสุโขทัย	สมัยล้านนา	สมัยรัตนโกสินทร์
รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน				 ภาพผังเมืองโบราณเวียงพระธาตุล้านนาหลวง	 ภาพผังเมืองล้านนา รุ่นที่ 3
วิถีการดำรงชีวิต	ดำรงชีวิตแบบล่าสัตว์ หาของป่า โดยมีเครื่องมือและกระดูกปลาแห้ง เพื่อดำรงชีวิต ภาษาชนเผ่า ก็เป็นแบบเผ่า มีลวดลายติดการประดับทาบ ซึ่งมีความหมายอันลึกซึ้ง วัฒนธรรมสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในภาคอีสานพบภาพเขียนสีบนผนังถ้ำ	ดำรงชีวิตด้วยการทำเกษตร เลี้ยงสัตว์ ล่าสัตว์ และจับสัตว์น้ำเป็นอาหาร เพราะพบร่องรอย พวกเศษกระดูกสัตว์ ที่ผ่านความร้อนซึ่งอาจจะเป็นการปรุงแต่งอาหาร เช่น กระดูกหมู วัว ควาย และกระดูกไก่ ที่พบยังพบ เครื่องมือเครื่องใช้ที่ทำมาจากกระดูกที่มีการตกแต่งให้มีลักษณะปลายแหลม	ดำรงชีวิตด้วยการทำเกษตรกรรม มีการใช้เครื่องมือเครื่องใช้ต่อเนื่องจากช่วงแรก เครื่องมือเครื่องใช้ พบ ตั้งแต่ดินเผา, ตุ๊กตาดิน และกลองยาว ภาษาชนเผ่าที่ปรากฏบริเวณล้านนาของจังหวัดลำปาง มีภาษาชนเผ่าแบบพื้นเมือง ซึ่งมีลักษณะเป็นแบบเผ่าพื้นเมือง ซึ่งมีการใช้ภาษาชนเผ่าพื้นเมือง และยังคงพบภาษาชนเผ่า	วิถีการดำรงชีวิตส่วนหนึ่งจากเกษตรกรรม มีเครื่องมือเครื่องใช้ ที่มีความหลากหลายมากขึ้น รวมไปถึงภาษาชนเผ่าที่มีจำนวนมาก และมาจากร้อยละ ๕๐ และ ๕๐ ในประเทศไทย	

	สมัยก่อนประวัติศาสตร์	สมัยทวารวดี	สมัยลพบุรี	สมัยรัตนโกสินทร์
วิธีการ ดำรงชีวิต	 ภาพกระดูกปลายแหลม พบที่แหล่งโบราณคดี บ้านพักเจ้าหน้า องค์การอุตสาหกรรม ป่าไม้ (ออป.)	ภาชนะดินเผา ลักษณะที่พบนั้น ซึ่งมีลักษณะคล้ายคลึงกับ วัฒนธรรมทวารวดี คือ หม้ออกกลม คมนิด โดยมี การเคลือบดินสีแดงเขียนลาย สีขาว โดยมีลวดลาย กำหนัด สี่เหลี่ยมข้าวหลามตัด ภาพ ภาชนะดินเผา พบที่ แหล่งโบราณคดีประจวบ	ในแหล่งเตา ลานนา เช่น แหล่งเตาสันกำแพง, แหล่งเตา เวียงกาหลง, แหล่งเตาพาน และแหล่งเตาภายในอก คือ แหล่งเตาจีน ในราชวงศ์ซ่ง ภาพตุ๊กตาและตะคันดินเผา พบที่แหล่งโบราณคดีหัวช่อง	 ภาพเศษเครื่องถ้วยจีน พบที่ แหล่งโบราณคดีประจวบ

	สมัยก่อนประวัติศาสตร์	สมัยทวารวดี	สมัยลพบุรี	สมัยรัตนโกสินทร์
ศาสนา และพิธีกรรม	พบรูปแบบการฝังศพ 3 รูปแบบ และมีการอุทิศสิ่งของให้ผู้ตาย ภาพ กระดุกและกำไลที่แสดงถึงการอุทิศให้ผู้ตายในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ พบที่แหล่งโบราณคดีวัดพระธาตุจอมปิง	พบพระพิมพ์ดินเผา ลักษณะคล้ายวัฒนธรรมทวารวดี คือพระสาม และพระที่มีจำนวนหลายองค์ ภาพ พระพิมพ์ดินเผา พบที่แหล่งโบราณคดีวัดผาบัง	พุทธศาสนาในเมือลพบุรียังคงอยู่เช่นเดิม ดังแต่สมัยทวารวดีใช้ เพียงแต่ศูนย์กลางทางศาสนาเปลี่ยนจากเดิมเป็นนครทวารวดีใช้ กลายมาเป็นเมืองเชียงใหม่มกแทน	พุทธศาสนาในเมือลพบุรียังคงอยู่เช่นเดิม บางชุมชนก็นับถือผีบรรพบุรุษ ยังมีวัฒนธรรม และความเชื่ออื่นที่เข้ามาผสมผสาน เช่น วัฒนธรรมเชียงแสน และวัฒนธรรมพม่า

	สมัยก่อนประวัติศาสตร์	สมัยทวารวดี	สมัยลพบุรี	สมัยรัตนโกสินทร์
เศรษฐกิจ	การติดต่อระหว่างชุมชนในบริเวณกลุ่มคนใกล้เคียง หรือชุมชนภายนอก เช่น การพบสุกัปต์ และเครื่องประดับสำริด	-	เศรษฐกิจบริเวณภาคเหนือตอนบนเจริญรุ่งเรือง เริ่มตั้งแต่การรวบรวมล้านนาเข้าด้วยกัน เนื่องจากความมั่นคงทางการเมือง ทำให้มีพ่อค้าต่างเผ่าเดินทางมาติดต่อค้าขายเป็นจำนวนมาก สินค้าที่ทำรายได้ในปริมาณมาก	การแลกเปลี่ยนสินค้าแบบเดิมยังคงมีอยู่ เริ่มมีการเข้ามาของชาวต่างชาติเพื่อทำสัมปทานป่าไม้

	สมัยก่อนประวัติศาสตร์	สมัยทวารวดี	สมัยลพบุรี	สมัยรัตนโกสินทร์
การเมือง การปกครอง	-	บริเวณพื้นที่ราบตอนกลางของจังหวัดลำปางนั้นมีลักษณะการปกครองแบบเมืองลูกหลวงของอาณาจักรทวารวดี ซึ่งเป็นลักษณะแบบเครือข่าย	อยู่ภายใต้การปกครองของล้านนา โดยบริเวณพื้นที่ราบตอนกลางนั้นได้เป็นเมืองหน้าด่านในสมัยล้านนามีความสำคัญมาก เพราะป้องกันข้าศึกจากทางใต้ก่อนถึงเมืองเชียงใหม่ต่อมาถูกพม่าปกครองทำให้ลดความสำคัญลง เพราะศูนย์กลางอยู่ที่เชียงใหม่ซึ่งพื้นที่ราบตอนกลางเพียงแต่ส่งเครื่องบรรณาการ และส่งทหารไปสู้รบยามศึกสงคราม	ถูกปกครองโดยไทย(สมัยรัตนโกสินทร์) เมืองลำปางเริ่มมีบทบาทความสำคัญมากขึ้นเนื่องจากเมืองลำปางเป็นเมืองแรกที่เริ่มตั้งขอและยังช่วยเหลือหัวเมืองต่างๆที่ตกอยู่ภายใต้อำนาจพม่า โดยทางไทยให้ปกครองเองจนเริ่มมีชาวต่างชาติเข้ามาจำนวนมาก ทำให้เริ่มเปลี่ยนการปกครองมาเป็นแบบมณฑลเทศาภิบาล

บรรณานุกรม

- กระทรวงการคลัง. (2540). **การกำหนดขอบเขตที่ดินกำแพงเมือง-คูเมืองเมืองลำปาง เลขที่ทะเบียน 50-12 บ้านลำปาง ตำบลหัวเวียง อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง.** (ม.ป.ท.)
- กรมศิลปากร. (2510). **คำแปล จามเทววิวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย.** (พิมพ์แจกในงานฉลองอายุครบ 6 รอบของนางกิมฮัอนิมมานเหมินท์ วันที่ 20 มีนาคม 2510).
- กรมศิลปากรที่ 7 น่าน. (2553). **วัดพระธาตุลำปางหลวง การบูรณะองค์พระเจดีย์ (หจก.เชียงใหม่ซ่อม).**
- กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. (2526). **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2 “เรื่องตั้งเมืองประเทศราชมณฑลพายัพ”.** (พระนคร : องค์การค้าของคุรุสภา).
- ฉ่ำ ทองคำวรรณ. (2495). **คำอ่านจารึกจังหวัดลำปาง จ.ศ. 838 (พ.ศ. 2019) ที่ขุดพบที่บริเวณโรงเรียนสตรีวัฒนา ตำบลบางกะปิ. ศิลปากร. ปีที่6, เล่ม3 (สิงหาคม 2495).**
- พระยาประจักษ์จกรจักร. (2516). **พงศาวดารโยนก.** พิมพ์ครั้งที่ 7. (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์คลังวิทยา).
- พีรพงษ์ ไชยวงศ์. (2552). **“การศึกษาเมืองโบราณเขลางค์นคร – เวียงละกอน จากหลักฐานทางโบราณคดี”.** วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ภาควิชาโบราณคดี บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ทิศา ศุภจรรยาและพงศ์วี วนาลิน. (2526). **ทะเบียนตำแหน่งที่ตั้งชุมชนโบราณในประเทศไทยจังหวัดลำปาง**. (กรุงเทพฯ : โครงการวิจัยชุมชนโบราณจากภาพถ่ายทางอากาศจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย).

เทศบาลนครลำปางและสำนักศิลปากรที่ 7 น่าน. (2551). **รายงานการขุดค้น ขุดแต่งและศึกษาชั้นวัฒนธรรมทางโบราณคดีเขลางค์นคร**. (เชียงใหม่ : สำนักพิมพ์มรดกล้านนา).

ภาสกร โทณะวณิก. (2529). **“การศึกษาเมืองโบราณเวียงพระธาตุลำปางหลวง”**. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ ภาควิชาโบราณคดี บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.

รัตนปัญญาเถระ. (2518). **ชินกาลมาลีปกรณ์**. แปลโดย แสง มนวิthur, พิมพ์ครั้งที่ 5. (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร). พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระรณทานเพลิงศพ นายพงษ์สวัสดิ์ สุริยทัย ณ เมรุวัดธาตุทอง วันที่ 15 พฤศจิกายน 2518.

ศักดิ์ รัตนชัย. (2530). **ลำนนา ลำนนา เป็นของใคร**. เอกสารนำเสนอ สรสว. สป, 20/2530.

_____. (2513). **ของดินครลำปาง “เมืองโบราณในนครลำปาง”**. (ลำปาง : ลำปาง)

ศรีศักดิ์ วลลิโถม. (2522). **“ในค้นหาอดีตของเมืองโบราณ, เวียงพระธาตุลำปางหลวง** (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.

สำนักศิลปากรที่ 7 น่าน. (2553). **วัดพระธาตุลำปางหลวง การบูรณะองค์พระเจดีย์**. (เชียงใหม่ : หจก.ช่อฟ้าก่อสร้อย).

สร้อยดี อ่องสกุล. (2551). **ประวัติศาสตร์ลำนนา**. พิมพ์ครั้งที่ 5. (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง).

_____. (2545). **พื้นเมืองเชียงใหม่ ปรีวรรต ตรวจสอบและวิเคราะห์.** (เชียงใหม่ : ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่).

สุรพล ดำริห์กุล. (2549). **ช่วงเมืองและวัดหัวช่วง องค์ประกอบสำคัญของเมืองในดินแดนล้านนา.** (กรุงเทพฯ : บริษัทแอคทีฟพรี้น).

_____. (2544). **ลำปางเมื่อห้วงหนึ่งศตวรรษ “ปัญหาทางประวัติศาสตร์ของเมืองลำปาง”.** (สำนักศิลปวัฒนธรรม : มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง).

หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดลำปาง, (2542). **รายงานการสำรวจ แหล่งชุมชนโบราณเวียงพระธาตุลำปางหลวง.** (ลำปาง : บรรณกิจการพิมพ์).

อรุณรัตน์ วิเชียรเขียวและเดวิด เค. วัยอาจ. (2547). **ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่. พิมพ์ครั้งที่ 2.** (กรุงเทพฯ : โอ.เอส.พรี้นติ้งเฮ้าส์).

